

Bas, „busy as a bee can be”. De geschiedenis van De Bezige Bij

Nederland was snel na de Duitse inval in 1940 het toneel van illegale en clandestiene publicaties. Zo ontstonden bijvoorbeeld *Vrij Nederland* en *Het Parool*. De rijke uitgeeftraditie en de (toen nog niet gecontesteerde) vrije meningsuiting in Nederland waren zeker debet aan deze ondergrondse uitgeefactiviteiten. Ook de manier waarop de (burgerlijke) nazi-overheid de pers en de kunsten meende te moeten organiseren, speelde een rol. Nederland kreeg het na de *Blitzkrieg* snel hard te verduren onder de inspanningen van de *Zivilverwaltung* om het culturele leven, met inbegrip van de literaire en uitgeverwereld, in een keurslijf te duwen. België kreeg een *Militärverwaltung* en de militairen hadden minder oog voor een strakke organisatie van het culturele leven. Er waren wel enkele nieuwe, „foute” uitgeverijen, maar de bestaande uitgeverijen konden, als ze aan papier geraakten, doorwerken. Dat een uitgeverij als Manteau, mede met joods-Nederlands geld opgericht, erin slaagde om in België (legaal) licentiedrukken uit te geven van oorspronkelijk in Nederland uitgegeven werk van bijvoorbeeld Gerard Walschap, Maurice Roelants, Willem Elsschot, Anton Coolen en Willy Corsari, is daar maar één voorbeeld van. Er was weinig verzetspoëzie, maar Louis Paul Boon kon in 1942 wel gewoon debuten.

In Utrecht was in de zomer van 1942 een Kindercomité ontstaan, een illegale organisatie die onderdak zocht voor joodse kinderen. Uit de behoefte de organisatie van meer geld te voorzien, ontstonden de uitgeefactiviteiten van de studenten chemie Geert Lubberhuizen, Rut Matthijsen en, gaandeweg, de indoloog Charles van Blommestein. Hun bemoeienissen zouden uitmonden in de naoorlogse, legale uitgeverij De Bezige Bij.

Geert Lubberhuizen (1916-1984) bezigde voor zijn illegale activiteiten diverse schuilnamen, zoals Bas, Bas Busy of Bas Ruys(ch). Een van zijn medestanders, Anne Maclaine Pont, had het over Bezige Bas, en over „Bas, busy as a bee can be”. Vandaar was het maar een kleine stap naar *The Busy Bee* en, uiteindelijk, *De Bezige Bij*. Hoefte het, terzijde, verwondering te wekken dat Lubberhuizen zijn zoon Bas noemde?

De eerste uitgave van *De Bezige Bij* was de bekende rijmprint *De achttien doden* van de

Karikatuur uit Karel L. Links' „De moffenspiegel”, uitgegeven door *De Bezige Bij* in 1944.

in 1942 in Neuengamme overleden Jan Camper. Met de opbrengst van in totaal meer dan zeventig uitgaven werden het Kindercomité gesteund en kunstenaars die weigerden om zich bij de door de overheid ingestelde Kultuurkamer aan te sluiten. De opbrengst van twee specifieke uitgaven ging naar het Nationaal Steun Fonds, onder voorwaarde dat het geld na de oorlog aan de legaal te maken uitgeverij zou worden geretourneerd. Die twee uitgaven verschenen om die reden niet onder de naam *De Bezige Bij*, maar onder de imprints *De Doezende Dar* en *De Weduwe de Bij*. De teruggave van dat geld, 25.000 gulden, geschiedde op 12 december 1944 en markeert de officiële oprichting van de coöperatieve vereniging *De Bezige Bij*. Het begin van een fascinerende tijd, waarin Geert Lubberhuizen de contacten met de auteurs voor zijn rekening nam, Charles van Blommestein de productie en nieuwkomer Wim Schouten, winkelchef van W.P. van Stockum & Zn in Den Haag, de financiën en de verkoop.

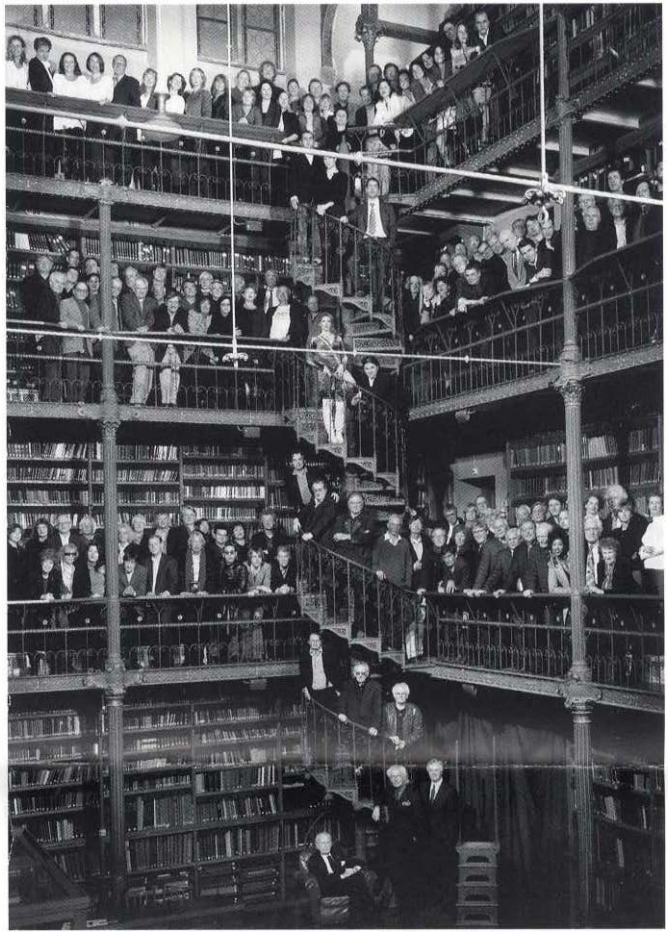
De eerste (legale) jaren van *De Bezige Bij* werden gekenmerkt door het spanningsveld tussen de noodzaak om boeken te verkopen en de idealen die tot de oprichting van de uitgeverij hadden geleid. Oranjegezinde boeken, romans van Willy Corsari, nagelaten werk van

Menno ter Braak en *De avonden* van Gerard (toen nog: Simon van het) Reve waren *bien étonnés de se trouver ensemble*. Andere auteurs waren o.m. Bert Schierbeek, Henriëtte van Eyck, S. Vestdijk en A. Roland Holst.

In de jaren vijftig kreeg De Bezige Bij het literaire profiel dat nog steeds opdoemt als men De Bezige hoort vermelden, met auteurs als Jan Camperts zoon Remco, Lucebert, Harry Mulisch, Hugo Claus, Simon Vinkenoog, Ivo Michiels, W.F. Hermans... In de „anti-hiërarchische” jaren zestig kwamen daar o.m. Jan Cremer, Hugo Raes, Jules Deelder, C. Buddingh' en Kees van Kooten bij. Wat het image van de uitgeverij sterk vooruit hielp, was, naast de faam van de fondsauteurs, de reeks Literaire Reuzenpockets, met *Het stenen bruidsbed* van Harry Mulisch als nummer 1. Het formaat werd door Mulisch zelf aangebracht, naar Amerikaans voorbeeld.

In 1970 kregen de coöperatieve structuren een nieuwe vorm. Maar belangrijker in dat jaar was de rol die De Bezige Bij als schrijverscoöperatie speelde in het auteursconflict. De Nederlandse schrijvers en vertalers wilden betere contracten en dwongen die begin 1971 uiteindelijk ook af, na bemiddeling door Geert Lubberhuizen.

In de jaren zeventig verwelkomde De Bij auteurs als Jan Wolkers en Jan Mulder, maar de gemiddelde leeftijd van de gepubliceerde auteurs steeg elk jaar. De aantrekkingskracht van de uitgeverij aan de Van Miereveldstraat werd minder sterk. Oud-redacteur Oscar Timmers in *Hoger honing*: „Ik heb er geen spijt van, maar het image van de jaren zestig heeft te lang doorgewerkt. Het betekende een rem op het aantrekken van nieuw talent in de jaren zeventig.” In 1993 voerde de nieuwe directeur Albert Voster een vorm van nieuwe zakelijkheid

„Tableau de la troupe” van alle Nederlandstalige schrijvers in het fonds van De Bezige Bij op haar zestigste verjaardag – Fot. Thom Hoffman.

in en in 1997 nam de uitgeverij afstand van het statuut van coöperatieve uitgeverij. De schrijverscoöperatie werd een schrijversvereniging en De Bij maakt sindsdien deel uit van de WeekbladpersGroep. Dat schrijvers zolang deel uitmaakten van het bestuur, was een constructie die iedereen alert hield. Het zorgde ook voor grappige momenten, bijvoorbeeld toen het bestuur in 1971 — op voordracht van Harry Mulisch — de directeur Geert Lubberhuizen opdroeg altijd een werkstudent ter beschikking te hebben op kosten van de uitgeverij om zijn auto te besturen in geval hij bij een feestelijke gelegenheid „enige alcohol zou hebben genuttigd”, zoals Richter Roegholt vermeldt in *De geschiedenis van De Bezige Bij 1942-1972*. Dat boek uit 1972, een meer dan

350 pagina's tellende studie, werd een richtsnoer voor latere publicaties over De Bezige Bij (en een voorbeeld voor wie in de Lage Landen publiceerde over andere uitgeverijen). Illustraties kwamen er bij Roegholt echter niet aan te pas. Dat euvel is nu in tweevoud rechtgezet.

Hans Renders gaat in *Gevaarlijk drukwerk. Een vrije uitgeverij in oorlogstijd* in op de eerste jaren van De Bezige Bij. Renders, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, publiceerde eerder over Jan Hanlo en de Vijftigers en reenseert voor *Het Parool* en *Vrij Nederland*. Voor *Gevaarlijk drukwerk* maakte hij gebruik van o.m. het boek van Richter Roegholt, *Geert Lubberhuizen: uitgever. Het mysterie van de Van Miereveldstraat* uit 1994 van Wim Wenekes, diverse bibliografieën en meerdere gesprekken met Rut Matthijssen anno 2002 en 2003. Het resultaat is een boeiend en verzorgd geïllustreerde tekst, met aandacht voor het verschil tussen „clandestien” en „illegaal”, de waarde van verzetspoëzie en de houding van De Bij tegenover de politiek. In de rest van het boek geeft Renders de lezer de ruimte om zelf een oordeel te vellen over dat alles. Naast het prospectus van De Bezige Bij uit 1946 zijn in *Gevaarlijk drukwerk* alle tijdens de oorlog gepubliceerde rijmprenten, spreuken, plaquettes en plaatwerken in facsimile afgedrukt: historisch belangrijk en tegelijk onderhoudend. Goed voor uren (en herhaald) kijk- en leesplezier. Het boek besluit met een bibliografie 1943-1945, een literatuurlijst en (uiteraard) een register van personen en periodieken.

Hoger honing, de titel van een tweede boek over 60 jaar De Bezige Bij, komt van Jan Wolkers. „Bezige Bij auteurs komen allemaal af op de geur van hoger honing”, zei hij in een interview met Onno Blom ten behoeve van dit boek, met een verwijzing naar de versregel „Een geur van hoger honing” uit „Het lied der dwaze bijen” van Martinus Nijhoff. Wolkers raakt hiermee een van de absolute pro's van de uitgeverij aan. De Bezige Bij is (bijna) steeds aantrekkelijk geweest voor schrijvers. De mythische ontstaansgeschiedenis van de eertijds illegale uitgeverij, de sherryborrels ten kantore van Geert Lubberhuizen, de literaire *power* nadat de meeste Vijftigers en monumenten als Harry Mulisch en Hugo Claus er onderdak hadden gevonden, de rol van De Bij in het auteursconflict van 1970 of de komst van Robert Ammerlaan als directeur, die vanaf

1999 De In Slaap Gevallen Bij weer Bezige maakte: er was bijna altijd wel een reden voor auteurs om te hopen dat De Bij wat in hen zag. Op momenten dat de sfeer op de uitgeverij minder was, bleek dat net een reden te zijn om zeker niet naar De Bij te trekken: ook dan bleef De Bij een ijkpunt. Harry Mulisch daarover in *Hoger honing*: „Ik wilde bij De Bezige Bij horen vanwege dezelfde reden dat sommige schrijvers er nu niet bij willen horen: de uitgeverij werd niet gedomineerd door zulke oude knarren als ik zelf nu ben.” De voorbije jaren mocht De Bij nochtans jonge én gevestigde schrijvers als „clublid” ontvangen, zoals Mustafa Stitou, Hagar Peeters, Gerrit Komrij, Marga Minco en Jan Siebelink. Daar kwamen recent nieuwe namen bij, zoals Erwin Mortier, Charlotte Mutsaers en Stefan Hertmans.

Hoger honing is deel 53 van de indrukwekkende reeks schrijversprentenboeken van het Letterkundig Museum in Den Haag. De redactie verzamelde profielen van o.m. Geert Lubberhuizen en de diverse voorzitters van de schrijverscoöperatie, analyses van het vertaalde fonds, de series en het poëziefonds, een gesprek met Ivo Michiels en veel uniek fotomateriaal. Het is volgens het titelblad deel 1 van de reeks uitgeversprentenboeken. Het boek doet verlangen naar meer, ondanks de zettfoutjes. Er zijn ongetwijfeld nog uitgeverijen in Nederland en Vlaanderen die een eigen prentenboek verdienen. Met De Bezige Bij is alvast een waardige eerste deel verschenen.

Wim de Mont

HANS RENDERS, *Gevaarlijk drukwerk. Een vrije uitgeverij in oorlogstijd*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2004, 256 p.

Hoger honing, 60 jaar De Bezige Bij, samengesteld door DAAN CARTENS, SUZANNE HOLTZER, VICTOR SCHIFFERLI & JESSICA SWINKELS, Letterkundig Museum, Den Haag / De Bezige Bij, Amsterdam, 2004, 224 p.